

Ochrana programátorské práce z hlediska autorského práva*

Matěj Cepl,
<CeplM@seznam.cz>

8. listopadu 1999

1. Úvod

Když jsem se dohadoval s organizátory této akce na tématu mé přednášky jako „Právní ochrana programátorské práce z hlediska autorského práva“, měl jsem z tohoto tématu dva základní pocity. Na jednu stranu to je pro mě velmi jednoduché téma — autorské právo a ochrana počítačových programů jsou (anebo alespoň donedávna byly) doslova mým denním chlebem. Na straně druhé jsem ale z tohoto tématu měl docela strach. Jednak si nejsem jist svými schopnostmi vykládat takto složité věci druhým lidem, a kromě toho jsou zde i problémy objektivní: neznám totiž úroveň Vašich znalostí a úplně detailní výklad celé nesmírně rozsáhlé, komplikované a, prostě řečeno, zmatené problematiky autorského práva není záležitost na jednu hodinu. Snažím se tedy nepředpokládat nic — čímž se nechci dotknout Vašich případných znalostí — zároveň se snažím omezit výklad jenom na témata, která se nějak dotýkají počítačových programů a i tak budu spoustu věcí zjednodušovat a vynechávat vše, co pokládám za nepodstatné.

Chtěl bych Vám vysvětlit, proč je právní ochrana počítačových programů tak složitá, co máte (resp. co nemáte) dělat, když vytvoříte počítačový program a budete ho chtít šířit (zde míněno zejména vystavit na Internetu nebo komerčně distribuovat), a pokud jste zaměstnání jako programátoři, co znamená jeden velmi podivný odstavec ve vaší pracovní smlouvě, který z důvodu, který není zřejmý na první pohled, zahrnuje jakousi autorskou odměnu do Vaší mzdy.

2. Pojem autorského díla

2.1. Co je to autorské dílo?

§ 2, odst. 1, AZ: „Předmětem autorského práva jsou díla literární, vědecká a umělecká, která jsou výsledkem tvůrčí činnosti autora ...“

*Rád bych upozornil na svoje posouzení GNU/GPL a OP/L podle českého práva (viz Cepl [1998]). Protože je, stejně jako tato přednáška, psán pro laické čtenáře, je celý článek velice obšírný a snaží se vysvětlit vše tak, aby tomu pokud možno rozuměl i „normální“ člověk, tedy ten, který není právníkem. Vzhledem k časovému rozsahu této přednášky mi nezbývá nežli vás na tento článek odkázat pro podrobnější výklad.

Abych ukázal znamená „výsledek tvůrčí činnosti autora“ zmíněný v citovaném ustanovení, dovolím si uvést jako příklad dva druhy programů. Zatímco jeden je pouhou aplikací triviální aritmetiky nebo obecně známých postupů (např. klasický program `hello.c`), u druhého se jedná o samostatné rozsáhlé dílo, které obsahuje řadu algoritmů vytvořených jeho autorem. Domnívám se, že zatímco u prvního by ochrana autorství mohla být zpochybněna, druhý je zcela jistě dílem ve smyslu autorského zákona. Kde přesně vést hranici mezi první a druhou skupinou programů asi nelze takto obecně určit — v případě sporu by nejspíš rozhodoval posudek nezávislého soudního znalce. Zároveň ale pro určení této hranice není podstatná ani umělecká (nebo jiná) hodnota díla, ani pracnost jeho zhotovení. To znamená, že na jednu stranu jsou jako díla chráněna i díla velmi pochybné umělecké hodnoty nebo třeba dětské čmáranice, na druhou stranu požadavek tvůrčí činnosti obvyklejně znemožňuje přijmout jako spoluautory např. korektory nebo sekretářky, i když jejich práce je svojí náročností jistě srovnatelná s prací leckterého autora. Snad by se ale dalo říci, že většina programů tvořených pro zisk mezi autorská díla patří.¹

2.2. Není to věc

§ 118 OZ: „Předmětem občanskoprávních vztahů jsou věci, a pokud to jejich povaha připouští, práva nebo jiné majetkové hodnoty.“

Občanský zákoník (a tím pádem i celý český právní řád) od sebe odděluje věci na jedné straně a práva nebo jiné majetkové hodnoty na straně druhé. Autorská práva jsou běžně řazena do druhé skupiny. Důsledkem toho je, že autorská práva se nechovají jako věci, a není je tedy možné kupovat nebo pronajímat podle obecných ustanovení občanského (nebo obchodního) zákoníku. Zároveň nejsou autorská práva ani pohledávkami, které by bylo možné postupovat, ani tzv. průmyslovými právy, která by bylo možné licencovat.

Ještě čistě pro pořádek je nutno podotknout, že se od sebe liší dílo autorské od díla jako předmětu smlouvy o dílo (i když programy zhotovené na zakázku mohou být dílem v obojím slova smyslu).

2.3. Není to vynález chráněný patentem

Autorské dílo chrání *provedení*, nikoli myšlenku, která je v díle obsažena². V tom spočívá základní rozdíl od vynálezů chráněných patenty. Proto není vyloučeno, aby byla autorským právem chráněna dvě v podstatě totožná díla, pokud jedno není plagiátem druhého. Oproti tomu vynálezy (typicky chráněné patenty) musí být originální, a i když dva vědci zcela nezávisle na sobě objeví totéž, patent obdrží jenom jeden z nich (Lavoisier a Lomonosov na sobě nezávisle objevili teorii hoření a zákon o zachování hmotnosti; články publikující příslušné objevy obou by byly oba chráněny jako autorská díla, i když patent, kdyby byl někdy podán a byly by splněny ostatní podmínky jeho udělení, by obdržel pouze dřívější vynálezce).

Autorská díla jsou na rozdíl od vynálezů chráněna neformálně, což znamená, že k tomu, aby bylo autorské dílo chráněno, není třeba žádného správního rozhodnutí a autorské dílo je chráněno, od okamžiku svého vzniku. Naproti tomu, na vynález musí být vydán patent příslušným úřadem a ochrana začíná teprve tímto okamžikem.

¹Tento závěr není vždy zcela jednoznačný u volných programů — jakkoli důkladné vyhledávání chyb, které odhalí jenom chybějící středníky a překlepy, asi většinou nebude tvůrčí činností, byť opět množství vynaložené práce může být obrovské; navíc charakter spoluautorství u neustále vznikajících odvozených děl není, pokud vím, vůbec teoreticky prozkoumán.

²Srovnej k tomu ustanovení § 9 odst. 1: „Autorské právo k dílu vzniká okamžikem, kdy je dílo vyjádřeno [ve] vnímatelné podobě.“

Souhrnně řečeno, autorská práva mají svůj vlastní režim, odlišný od čehokoli jiného v českém právním řádu a jiné zákony (zejména občanský zákoník) je možné použít pouze podpůrně jako právní předpis obecný, tzn. jako právní předpis který řeší otázky autorským právem blíže neřešené.

3. Užití díla

Klíčovým pojmem pro pochopení možností autora nakládat se svým dílem je pojem „užití díla“. Jde o pojem podstatně širší nežli to, co napadne normálního člověka při setkání s krkolomným výrazem „užití knihy“ nebo poněkud přijatelnějším „užitím počítačového programu“. Užití díla je v klasické autorskoprávní literatuře (např. [Knap, 1996, str. 64]) definováno jako „jednání, jímž se zprostředkuje smyslové vnímání díla“ a jako příklady takového jednání je uvedeno „vydání díla literárního, přednes díla, provozování díla dramatického či hudebního, vysílání díla rozhlasem či televizí, vystavení díla, záznam díla na hmotný substrát, ...“

3.1. Prosté užití počítačového programu

V zásadě tento termín odpovídá intuitivnímu chápání termínu „užití počítačového programu“. Jde tedy o spuštění počítačového programu v proveditelné podobě a využití jeho výstupů. V souvislosti s počítačovými programy je zjevné, jak je výše uvedená definice užití díla nedostatečná (viz např. programy spouštěné na pozadí).

3.2. Vytváření počítačových programů odvozených

Autorské právo (celosvětově) nezná pojem „změny díla“ (opět to souvisí s původní spojitostí autorského práva s díly uměleckými a vědeckými — jak můžete změnit obraz? Nemůžete, vznikne jiný). Kdykoli tedy někdo zpracuje dílo původní (např. změní, ale i přeloží literární dílo), dojde ke vzniku díla odvozeného.

Je zcela zřejmé, že při vytváření díla odvozeného musí dojít k užití díla původního. Jak vyložím dále, je třeba ke každému užití díla svolení autora. To znamená, že i autor díla odvozeného (či, lidově řečeno, ten kdo chce třeba změnit program) musí mít svolení autora původního díla.

3.3. Šíření počítačového programu

Cílem vytvoření většiny autorských děl bývá jejich šíření (opět ještě u „klasických“ autorských děl více nežli u počítačových programů; málokdo sepisuje román pro svoji interní potřebu). Proto se autorský zákon věnuje velmi podrobně jednotlivým druhům šíření děl. Dokonce opět z ohledu na ochranu autorů předepisuje standardní formy smluv udělujících svolení k jednotlivým druhům šíření díla.

Takovými smlouvami o šíření díla jsou podle zákona „zejména smlouva nakladatelská, smlouva o veřejném provozování díla, smlouvy o šíření díla půjčováním nebo pronájmem rozmnoženin díla, smlouva o šíření snímků zvukového záznamu díla, smlouva o vysílání díla rozhlasem nebo televizí.“

Vedle základních charakteristik jednotlivých smluvních typů stanoví zákon pro všechny druhy šíření díla některé obecné vlastnosti (§ 23, odst. 3):

Smlouva o šíření díla musí stanovit způsob a rozsah šíření díla, čas, kdy se tak stane, autorskou odměnu, součinnost autora, dobu, na kterou je smlouva sjednána, a závazek uživatele, že šíření díla provede na svůj účet.

Na rozdíl od obecné smlouvy o užití díla (na jejímž základě autor například svolí s přečtením rukopisu své knihy) musí být smlouva o šíření díla písemná.

Bohužel, u smluv o šíření díla se opět projevuje to, že autorský zákon nebyl připravován pro počítačové programy. Tak například, autorský zákon nepočítá se smlouvou, na základě které by autor udělil svolení s vytvořením díla odvozeného (což se u „klasických“ děl týká v podstatě jenom překladu literárního díla do cizího jazyka). Naštěstí autorský zákon obsahuje v § 28 ustanovení pro případy neřešené v ostatních paragrafech, které umožňuje vytvoření jiné smlouvy nežli té, která byla zákonodárcem výslovně zamýšlena.

4. Svolení k užití díla uděluje autor smlouvou

K úvodu do vysvětlení alespoň základních pojmů o smluvních aspektech autorskoprávní ochrany počítačových programů musím vysvětlit, k čemu jsou smlouvy pro uživatele díla potřebné, a co to vlastně smlouvy jsou. Nezbytnost smlouvy pro každé užití díla je stanovena v § 14, odst. 1, AZ:

Užít díla, pokud to není dovoleno přímo zákonem, lze jen se svolením autora. Svolení k užití díla uděluje autor smlouvou.

Znamená to, že *každé* užití díla je podmíněno svolením autora. A toto svolení nemůže být poskytnuto libovolnou metodou, ale formou smlouvy. Není nutně předepsána forma písemné smlouvy, stačí smlouva ústní, ale formální kroky nezbytné k uzavření smlouvy musí být podniknuty (to znamená, že jedna strana musí dát druhé nabídku, která tím, že takovou nabídku přijme, umožní vznik smlouvy — mnohem podrobněji viz Cepl [1998]). To znamená, že některé druhy poskytnutí svolení nejsou způsobilé k tomu, aby samy o sobě byly schopné umožnit druhé osobě oprávněné užití díla (toto se týká např. jednostranného prohlášení připojeného k počítačovému programu).

Vzhledem k rozsahu této přednášky není možné Vám vysvětlit byt jenom základy práva smluv. Proto si dovoluji k uzavírání smluv v oblasti autorského práva učinit jenom několik poznámek.

Římský právník třetího století našeho letopočtu Ulpianus je prý autorem definice smlouvy, která praví, že „smlouva je vyjádření svobodné vůle dvou stran“. S tím souvisí to, že k sepsání dobré smlouvy je třeba, aby vůle obou stran byla vyjádřena jasně (stejně jako strany, které tu smlouvu uzavřely, musí být jasně označeny). Smlouvy jsou (sice) uzavírány v okamžiku, kdy si strany rozumí, ale smyslu nabudou až v okamžiku, kdy si rozumět přestanou. Do té doby se většinou hodí pouze k tomu, aby si strany mohli najít číslo účtu, kam mají poslat platbu.

Toto poněkud pesimistické chápání smluv je základním předpokladem sepsání kvalitní smlouvy. Smlouvu totiž musíme chápat jako svého druhu psaní případnému soudci o tom, na čem se dohodly. Ale, na rozdíl od běžného dopisu, musí smluvní strany počítat s tím, že po odeslání (zde podpisu smlouvy) možná nikdy nebudou schopny se dohodnout na jeho upřesnění a vysvětlení. Proto musí být všechno napsáno tak jasně, aby později nedocházelo ke sporům ohledně obsahu smluvených závazků a oprávnění.

Když pomyslíte na to, jak je někdy těžké napsat dopis o jakékoli trochu komplikovanější věci, bude Vám snad jasné, o kolik těžší je napsat smlouvu. Ta je vždy relativně komplikovaná, většinou už nebude následovat nějaký další vysvětlující kontakt s adresátem a důsledkem špatné smlouvy většinou není pouze nedorozumění, ale škoda ve výši minimálně desítek tisíc korun (předpokládám, že kvůli menší částce nikdo písemnou smlouvu psát nebude).

Na základě těchto úvah bych si dovolil předložit několik doporučení. Psaní smluv je složitá práce, která vyžaduje mnoho znalostí, zkušeností a zvláště pesimistický druh myšlení, který není zcela obvyklý. Proto většinou smlouvy, které jsou sepsány laiky a které mají řešit nějakou složitější záležitost

(např. šíření počítačových programů), nejsou schopny dobře ochránit smluvní strany v případě sporu. Domnívám se, že v případě, kdy chcete šířit svoje počítačové programy komerčně, je nevhodnější si najmout nějakého právníka, který dané problematice rozumí. A pokud chcete uvolnit nějaký program jako volný a vystavit ho na Internet, tak je podle mého názoru nejlepší řešení (byť nikoli dobré) vzít některou z obecně používaných volných licencí (GNU/GPL nebo X licence) a připojit ji ke svému programu. Vlastně to je řešení špatné, v Čechách totiž většinou nedojde k uzavření smlouvy, ale takový dokument by alespoň mohl být schopen ochránit autora počítačového programu v případě výskytu škod způsobených chybou v jeho programu (viz opět Cepl [1998]).

Ještě jednu poznámku na závěr: nenabízejte zatím uzavření smlouvy po Internetu (klasické HTML stránky nebo dialogy instalačních programů typu „stisknutím tohoto tlačítka jste uzavřel smlouvu“ nefungují — většinou to prostě není pravda, a to často ani v případě komerčního šíření programů).

4.1. Omezení smluvní volnosti stran

Základem smluvního práva je smluvní volnost. V zásadě, co si strany domluví, to platí, a strany si mohou dohodnout cokoli, co jim zákon nezakazuje. Výraznou výjimkou z této relativně neomezené smluvní volnosti je právě úprava smluv v autorském právu. I v mnoha ostatních zákonech se sice nějaká omezení skrývají (většinou v zájmu toho, aby si strany nemohly vytvořit nesmyslné smlouvy nebo kvůli ochraně zájmů třetích stran — typicky třeba ochrana minoritních akcionářů ve smlouvách týkajících se obchodních společností), ale míra omezení v autorském zákoně je mimořádná.

Zákonodárce měl při tvorbě těchto omezení na mysli především situaci, kdy autor poskytuje svoje dílo organizaci, ke které je v nerovném postavení (za minulého režimu monopolní organizace sdružující autory a monopolní nakladatelé; v současnosti především zaměstnavatelé).

Nejdůležitější z takových omezení, které je základem všech omezení ostatních je obsaženo v § 14 odst. 2 autorského zákona:

Autorovo oprávnění vyplývající ze zákona nemůže být dohodou stran vyloučeno ani zkráceno.

V podstatě to znamená, že pokud strany ve smlouvě byt jenom omezí kterékoli právo dané autorovi ze zákona, je smlouva v dané části neplatná. Pro jeden konkrétní případ je tato zásada vyjádřena v § 19, odst. 1, AZ:

Autor může převádět jen právo dílo užít.

Pokud první citované ustanovení zákona dává smysl teprve v souvislosti s poznáním práv, která jsou autorovi udělena v zákoně, v případě druhého je jeho důležitost (alespoň doufám) jasná na první pohled. Autor nemůže převést na druhého svoje autorství, nemůže se zbavit některých práv, která mu jsou dána zákonem, ap. Může ale převést na druhého některá jiná práva, která mu vznikají z jeho autorství, konkrétně všechna ta, která jsou shrnuta pod souhrnnou hlavičku užití díla (viz bod 3). Přitom tímto převodem autor tato práva neztratí, pouze je povinen strpět užití díla nabyvatelem práva, ale sám může dílo dále užívat a dále udílet svolení s jeho užitím (pokud si ve smlouvě strany nedohodnou jinak).

Dalším právem, které je autorovi dáno zákonem (a není je tudíž možno platně omezit ani vyloučit), je právo na autorskou odměnu v § 13, odst. 1:

Při každém užití díla náleží autorovi, s výjimkami uvedenými v § 15, autorská odměna.

Toto ustanovení je problematizuje některá ustanovení volných licencí (zejména OP/L — viz Cepl [1998]).

5. Výkon autorského práva k počítačového programu vytvořeného zaměstnancem

Co z výše uvedeného vyplývá pro programátory, kteří mají tvorbu počítačových programů v popisu práce? Právě kvůli tomu, aby se zaměstnavatelé nemuseli zaplétat do složitých smluv o šíření díla s každým svým zaměstnancem, kdykoli vytvoří nový program, přijal zákonodárce výjimku v ustanovení § 17, odst. 5 AZ:

Není-li výslovně sjednáno jinak, autorské právo k počítačovému programu vytvořenému zaměstnancem ke splnění povinnosti vyplývající z jeho pracovního poměru, vykonává zaměstnavatel.

Je nutné odlišit *výkon práva* od jeho *převodu*. Jak jsem vyložil výše, převod autorského práva jako celku možný není. Co ale možné je, je výkon autorských práv zaměstnavatelem. Ten se v takovém případě stává svého druhu správcem (nebo agentem, abychom zůstali u autorskoprávní terminologie) a jedná jménem autora. U normálních autorů, v jejichž popisu práce je vytvářet autorská díla, musí zaměstnavatel obdržet svolení každého svého zaměstnance s šířením díla (pokud zaměstnanec toto svolení odmítne udělit, musí zaměstnavatel žádat o nahrazení tohoto svolení rozhodnutím soudu). V případě programátorů zákonodárce alespoň v tomto případě přihlédl ke zvláštnímu, více průmyslovému, charakteru děl a svolení programátora nevyžaduje.

Zaměstnavateli z oprávnění vykonávat autorská práva třetí osoby vyplývají jednak implicitní (a pravděpodobně velmi obtížně vymahatelné) povinnosti využívat dílo, propagovat ho a starat se o jeho marketing, ale zejména mu z tohoto oprávnění vyplývá zcela explicitní povinnost (a ta je vymahatelná docela jednoduše) zajistit pro autora i úhradu jeho odměny. Na druhou stranu, vzhledem k tomu, že by bylo nepraktické, aby pro každé užití díla zaměstnavatel kalkuloval pro každého svého zaměstnance výši jeho podílu na výsledném díle, a tudíž pro každého zvlášť konstruoval jeho autorskou odměnu, řeší se tento problém v pracovních smlouvách s autory většinou formulací typu „autorská odměna je zahrnuta ve mzdě“. Bez takového prohlášení však není zaměstnavatel oprávněným vykonavatelem těchto práv a není oprávněn počítačové programy dále poskytovat.

Výsledkem těchto výjimek je tedy nakonec to, že programy vytvořené zaměstnanci mohou být šířeny zaměstnavatelem bez dalších smluv.

6. Závěr

Snažil jsem se v tomto příspěvku předestřít alespoň stručný přehled ochrany autorských práv autorů počítačových programů. V tomto časově velmi omezeném příspěvku nebylo cílem cokoli více nežli jenom velice stručné nastínění celé problematiky. Přesto snad přispěje k popularizaci celé problematiky. Kdybych alespoň trochu pomohl autorům počítačových programů chápat, co znamenají některé pojmy, které se kolem nich objevují, byl by smysl tohoto příspěvku splněn.

Reference

Matěj Cepl. Právní rozbor dvou volných licencí podle českého práva. <http://www.volny.cz/cepls/>, 1998. Původně přednáška pro CZLUG – česky, teď podstatně přepracováno v anglické verzi. V článku se snažím posoudit platnost dvou volných licencí. Především je cílem zjistit, zdali

dokumenty a programy uveřejněné s odkazem na tyto licence budou volně šiřitelné i v České republice. Docházím k tomu, že tyto licence jsou nekompatibilní jak s českým autorským právem, tak s obecnými pravidly uzavírání smluv. Součástí textu je i shrnutí nejdůležitějších důsledků tohoto zjištění.

Karel Knap. *Autorský zákon a předpisy související — komentář*. Linde, Praha, 5. edition, 1996. Autor patřil mezi největší odborníky na autorské právo, a jeho dílo po jeho smrti aktualizováno jeho spolupracovníky vzhledem k současné právní úpravě.

Ivo Telec. *Autorský zákon — komentář*. C. H. Beck, Praha, 1. edition, 1997. Souhrnné dílo, které shrnuje většinu existujících názorů v oblasti autorského práva. Zahrnuje v sobě většinu názorů a myšlenek obsažených v díle prof. Knapa.